

ნიკო ჩიხლაძე

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი,

ოთარ გოგიაშვილი

ეკონომიკის დოქტორი, ქართულ-ევროპული
უმაღლესი სასწავლებლის ასისტენტი

THE ROLE OF HOUSEHOLDS IN THE ECONOMY - THE REGIONAL CONTEXT

Niko Chikhladze - Doctor of Economics,
Professor of Akaki Tsereteli State University

Otar Gogiashvili - Doctor of Economics,
Assistant of Georgian-European
Higher Education Institution

ABSTRACT

In the regions of Georgia households are the key element of human capital formation. Despite the growth of macroeconomic indicators, the living standards of the population are still low. The same applies to the remuneration of labor, as well as the regional differentiation of income and the income polarization of the population. Developing and implementing measures for the formation of quantitative and qualitative labor potential should become the priority in strategic policy of development in the regions of Georgia. More attention should be paid to the implementation of social policy in the context of households. In this regard, one of the effective ways is using taxation policies (e.g., in many European countries the constitutional principles of social state are implemented through real estate and property taxes).

Keywords: household, circulation, human capital, region, income

* * * * *

საბაზრო ურთიერთობათა პირობებში ეროვნულ ეკონომიკაში ერთ-ერთ გადამწყვეტ როლს ასრულებს საოჯახო მეურნეობები (ჰაუსჰოლდები).¹

საოჯახო მეურნეობა მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური უჯრედია, რომლის ფარგლებში მთელს საზოგადოებას უხდება ცხოვრება. მათი რაოდენობისა და შემადგენლობის ცვლილება დამოკიდებულია დემოგრაფიულ პროცესებზე (შობადობა, ქორწინება და განქორწინება, სიკვდილიანობა) და ზოგად სოციალურ-ეკონომიკურ კონტექსტზე.

თანამედროვე ეკონომიკური ლექსიკონი საოჯახო მეურნეობის შემდეგ დეფინიციას გვთავაზობს: „საო-

ჯახო მეურნეობა სახელმწიფოსა და საწარმოებთან ერთად ეკონომიკური საქმიანობის ერთ-ერთი ძირითადი სუბიექტია. მოიცავს ეკონომიკურ ობიექტებსა და პროცესებს იქ, სადაც მუდმივად ცხოვრობს ადამიანი, ოჯახი“. [1, გვ.89]

ს.ბრიუ და კ. მაკკონელის მიხედვით საოჯახო მეურნეობები ეროვნული მეურნეობის ძირითადი მხარჯველი ჯგუფი და რესურსების ძირითადი მიმწოდებელია. [2]

გრ. მენქიუ საოჯახო მეურნეობებს ფირმებთან ერთად გადანაცვლებების მიმღებთა ჯგუფში განიხილავს. ისინი ფლობენ საწარმოო ფაქტორებს და მოიხმარენ ყველა იმ საქონელსა და მომსახურებას, რომელთაც ფირმები აწარმოებენ. [3]

საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი შინამეურნეობებს ასე განსაზღვრავს: „შინამეურნეობა არის ადამიანთა ერთობლიობა, რომელიც ექვემდებარება ერთ საცხოვრებელ ერთეულზე ერთობლივი ცხოვრების საერთო წესებს და ერთმანეთთან დაკავშირებულია საერთო ბიუჯეტით (ან მისი ნაწილით), ნათესაური ან/და არანათესაური ურთიერთობებით (შინამეურნეობა შეიძლება შედგებოდეს ერთი პირისგანაც)“. [4]

ქართველ მეცნიერთა ერთი ნაწილი სამართლიანად მიიჩნევს, რომ „ოჯახი უფრო დემოგრაფიულ-სოციოლოგიური კატეგორიაა, შინამეურნეობა კი დემოგრაფიულ-ეკონომიკური. შინამეურნეობის წევრი კი შეიძლება იყოს ოჯახის არანევრი, რომელიც მუდმივად ცხოვრობს ოჯახში“. [5]

წარმოადგენენ რა ეკონომიკური აგენტს, საოჯახო მეურნეობები უზრუნველყოფენ ადამიანური კაპიტალის წარმოებასა და კვლავწარმოებას. როგორც წარმოების რომელიმე ფაქტორის (შრომა, მიწა, კაპიტალი, სამეწარმეო უნარი) მესაკუთრე, საოჯახო მეურნეობა ცდილობს მაქსიმალურად დაიკმაყოფილოს თავისი მოთხოვნა შეზღუდული რესურსების პირობებში და უზრუნველყოს ეკონომიკური დოვლათის წარმოების პირობები. [6]

საოჯახო მეურნეობები სხვადასხვა რანგში გამოდიან ორივე სახის (პროდუქტებისა და რესურსების) ბაზრებზე და როგორც რესურსების მფლობელები, ბაზარს აწვდიან რესურსებს. პროდუქტების ბაზარზე იცვლება მათი როლი და აქ უკვე მომხმარებლები, ანუ მოთხოვნის წარმომქმნელები ხდებიან (იხ. ნახ. 1).

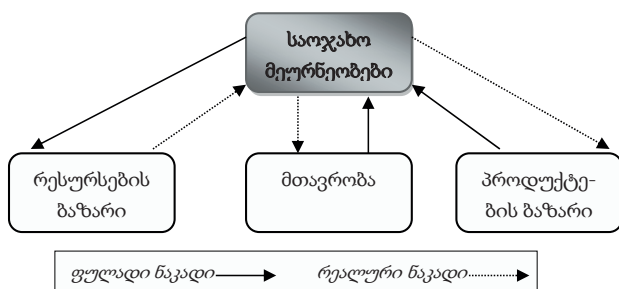
საოჯახო მეურნეობები შემოსავლის გადანაწილებას ახდენენ ორი მეთოდით:

1 ცხრილები N1,3,4,5 შედგენილია ჩვენს მიერ სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მასალებზე დაყრდნობით.

ა. ფუნქციონალური გადანაწილების შემოსავლის მიღება ცალკეული ფუნქციების შესრულების სანაცვლოდ (მაგ. ხელფასი სამუშაო ძალის მიწოდებისათვის). ბ. პირადი გადანაწილება კი გვიჩვენებს, თუ როგორ ნაწილდება საზოგადოების ერთობლივი შემოსავალი ცალკეულ შინამეურნეოებს შორის. [7]

საბჭოთა პერიოდში შინამეურნეოების კვლევას „ოჯახის ბიუჯეტების“ კვლევას უწოდებდნენ და მას სისტემატური ხასიათი ჰქონდა. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, სტატისტიკურ პრაქტიკაში დაინერგა ეროვნულ ანგარიშთა ახალი სისტემა.

ნახაზი 1
საოჯახო მეურნეობები საქონლისა და მომსახურების წარმოების მოდელში

ეროვნულ ანგარიშთა სისტემაში შინამეურნეოების შემოსავლები აღირიცხება გადანაწილების პროცესის ეტაპების მიხედვით:

- პირველადი შემოსავლები;
- განკარგულებაში არსებული შემოსავლები;
- განკარგულებაში არსებული კორექტირებული შემოსავლები; [8]

როგორც აღვნიშნეთ, საოჯახო მეურნეობები ეროვნულ მეურნეობაში საქონლისა და მომსახურების ძირითადი მომხმარებელი და მხარჯველი ფაქტორია. ამიტომ, ისინი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ ერთობლივი მოთხოვნის ფორმირებაზე და შესაბამისად, ერთობლივ მიწოდებაზე, ფასებსა და კონკურენციაზე. სწორედ მათ მოთხოვნაზე აკეთებენ ძირითადად ორიენტაციას მწარმოებლები მთავარი საბაზრო ტრიადის „რა, რამდენი და ვისთვის ვაწარმოოთ?“ საპასუხოდ.

2015 წლის მონაცემებით, ევროკავშირში 218,9 მლნ. ჰაუსჰოლდი აღირიცხა. მათ შორის გერმანიაში 40,2 მლნ. ერთეული, ესპანეთში 18,3 მლნ. ერთეული, ესტონეთში 0,6 მლნ. ერთეული, ლატვიაში 0,8 მლნ. ერთეული, პოლონეთში 14,1 მლნ. ერთეული, გაერთიანებულ სამეფოში 28,2 მლნ. ერთეული. [9] საქართველოში ეს მაჩვენებელი 1 109 130 ერთეულს შეადგენს.

შინამეურნეოები აქტიურად მონაწილეობენ ქვეყნის მშპ-ს ფორმირებაში, რომლის ზრდა უზრუნველყოფს მთელი სისტემის დინამიურ განვითარებას. ჩვენი გათვლებით, საქართველოში 2014 წელს მოსახლეობის მთლიანმა ხარჯებმა 11678,4 მლნ.ლარი

შეადგინა, ხოლო 2015 წელს 12264 მლნ. ლარი, რაც შესაბამისად, მშპ-ს 40% და 38,6%-ია.

მეორე მხრივ, საოჯახო მეურნეოები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ წმინდა დანახარჯების ფორმირებაში, რომელიც შეიძლება ინვესტიციის წყაროდ განვიხილოთ. საქართველოში ბოლო წლებში ეს მაჩვენებელი 3 მლრდ. ლარს შეადგენს, რაც მშპ-ს 10%-ია. ევროკავშირის ქვეყნებში საოჯახო მეურნეობების ჯამური დანახარჯი მშპ-თან მიმართებით 3%-დან (პოლონეთი) 16%-მდე მერყეობს. [10]

ცხრილი 1
საბოლოო მოხმარებაზე დანახარჯების ხვედრითი წილი საქართველოს მშპ-ში 2010-2015 წლებში (%) [11]

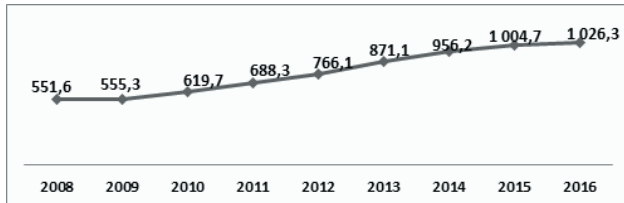
მაჩვენებელი	2010	2011	2012	2013	2014	2015
დანახარჯები საბოლოო მოხმარებაზე	96.2	92.4	90.7	88.2	87.7	87.8
მ.შ. შინამეურნეობების დანახარჯები	72.3	70.5	69.6	69.4	69.0	65.9

ეროვნულ ეკონომიკაში შინამეურნეოების როლის შესაფასებლად ასევე მნიშვნელოვანია გავაანალიზოთ დანახარჯები საბოლოო მოხმარებაზე. ეს არის შინამეურნეოების დანახარჯები სამომხმარებლო საქონელსა და მომსახურებაზე, აგრეთვე სახელმწიფო მმართველობის ორგანოების და შინამეურნეოების მომსახურე კერძო არაკომერციულ ორგანიზაციათა (შმაკო) დანახარჯები ინდივიდუალური და საზოგადოებრივი მოხმარების საქონელსა და მომსახურებაზე. 2010-2015 წლებში ეს მაჩვენებელი დანახარჯების საშუალოდ 90%-ს შეადგენდა. 2015 წელს მან საერთო დანახარჯების 87,8% შეადგინა. მისი უდიდესი ნაწილი (65,9%) სწორედ შინამეურნეობათა დანახარჯებზე მოდის (იხ. ცხრ. 1).

პოზიტიურ მომენტად უნდა ჩაითვალოს საშუალოთვიური ხარჯების ზრდის დინამიკა ერთ შინამეურნეობაზე გაანგარიშებით. ბოლო 8 წლის განმავლობაში ეს მაჩვენებელი 1,86-ჯერ გაიზარდა და 2016 წელს 1026,3 ლარი შეადგინა (იხ.ნახ.2). თუმცა ქალაქი-სოფლისა და რეგიონების მიხედვით ქვეყანაში მაინც მკვეთრი დიფერენციაა შეიმჩნევა.

მნიშვნელოვანი ყურადღება უნდა მიექცეს საოჯახო მეურნეობათა ზომას. საქართველოში ეს მაჩვენებელი 3,3 კაცს შეადგენს. ევროპის ქვეყნებში კი იგი 2-3 კაცის ფარგლებში მერყეობს (იხ. ცხრ.2).

ნახაზი 2
საშუალო თვიური ხარჯების განაწილება
ერთ შინამეურნეობაზე 2008-2016
წლების მიხედვით (ლარი)

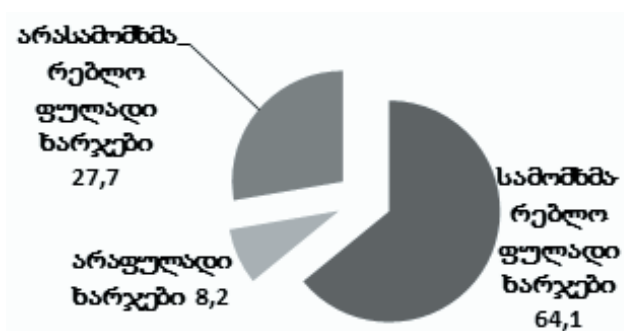
თავის მხრივ, ზომას მრავალი დემოგრაფიული და სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორი განსაზღვრავს, რომელთა განხილვას წინემდებარე სტატიაში აღარ შევუდგებით.

ცხრილი 2
საოჯახო მეურნეობათა საშუალო
ზომა 2014 წელს (კაცი) [12]

ქვეყანა	ზომა
შვეიცია, გერმანია, დანია, ფინეთი	2,00-2,10
ბელგია, ლიტვა, დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, ესტონეთი, ჰოლანდია, ავსტრია	2,2-2,3
რუსეთი, ირლანდია, კვიპროსი	2,6-2,7
ხორვატია, სლოვაკეთი, პოლონეთი, რუმინეთი	2,8-2,9
საქართველო	3,3

ჩატარებული ანალიზით გამოვლინდა, რომ 2016 წელს ერთ შინამეურნეობაზე ყველაზე დიდი ხარჯები (64,1%) სამომხმარებლო ფულად ხარჯებზე მოდის. როდესაც საგარეო სავაჭრო ბრუნვაში იმპორტის ხვედრითი წილი 77,5%-ია, სამწუხაროდ, სამომხმარებლო ფულადი ხარჯების დიდი ნაწილი იმპორტს ასტიმულირებს. არასამომხმარებლო ხარჯების ხვედრითი წილი 27,7%-ია, ხოლო არაფულადი ხარჯები 8,2%-ს შეადგენს (იხ.ნახ.3).

ნახაზი 3
საშუალო თვიური ხარჯების სტრუქტურა
ერთ შინამეურნეობაზე 2016 წელს (%)

საინტერესოა ასევე საკითხი, თუ როგორ ანაწილდნენ საოჯახო მეურნეობები ხარჯებს. როგორც მოსალოდნელი იყო მათი უმთავრესი ნაწილი (28,3%) სურსათზე, სასმელზე, თამბაქოს ნაწარმზე, ფეხსაცმელზე, ტანსაცმელზე და საოჯახო მოხმარების საქონელზე მოდის. დაზოგვაზე ან გასესხებაზე ერთი შინამეურნეობა 183,2 ლარს ხარჯავს, რაც მსიდიდით მეორეა და საერთო ხარჯების 17,8%-ს მოიცავს (იხ. ცხრ. 3).

ცხრილი 3
საშუალო თვიური ხარჯების განაწილება ერთ
შინამეურნეობაზე 2016 წელს (ლარი)

მაჩვენებელი	2016	%-ად ჯამთან
სურსათზე, სასმელზე, თამბაქოს ნაწარმზე	235,9	23,0
ტანსაცმელსა და ფეხსაცმელზე	26,8	2,6
საოჯახო მოხმარების საქონელზე	28,0	2,7
ჯანმრთელობის დაცვაზე	94,9	9,2
სათბობსა და ელექტროენერგიაზე	81,7	8,0
ტრანსპორტზე	68,7	6,7
განათლებაზე	22,7	2,2
სასოფლო-სამეურნეო ხარჯები	28,8	2,8
ტრანსფერტებზე	40,0	3,9
დაზოგვაზე ან გასესხებაზე	183,2	17,8
ქონების შეძენაზე	32,5	3,2
სხვა ხარჯები	183,2	17,9
ხარჯები, სულ	1 026,3	100

რეგიონულ ჭრილში საკითხის განხილვამ ცხადყო, რომ ისინი განსხვავდებიან შინამეურნეობათა რიცხოვნობით და გარკვეულწილად, საშუალო სიდიდითაც (იხ. ცხრ.4).

ცხრილი 4
საოჯახო მეურნეობათა რაოდენობა
საქართველოს რეგიონების მიხედვით

რეგიონი	შინამეურნეობები		გადახრა საშუალოდან
	რაოდ.	სიდიდე	
საქართველო	1 109 130	3,3	-
ქ. თბილისი	339 304	3,3	-
აჭარის არ	83 782	4,0	+0,7
გურია	34 931	3,2	-0,1
იმერეთი	169 016	3,1	-0,2
კახეთი	98 975	3,2	-0,1
მცხეთა-მთიანეთი	29 863	3,1	-0,2

რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	12 902	2,5	-0,8
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	101 507	3,3	-
სამცხე-ჯავახეთი	43 981	3,6	+0,3
ქვემო ქართლი	114 579	3,7	+0,4
შიდა ქართლი	80 290	3,3	-

ჩვენს ანალიზში აუცილებელია გავითვალისწინოთ და ჩავრთოთ ისეთი მნიშვნელოვანი რეგიონული მაჩვენებელი, როგორცაა რეგიონში შექმნილი დამატებული ღირებულება. იგი რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი ინდიკატორია და განსაზღვრავს რეგიონის ეკონომიკის ფუნქციონირების ეფექტიანობას.

ჩვენი გათვლებით, მოსახლეობის საერთო შემოსავლების ყველაზე მაღალი ხვედრითი წილი რეგიონში შექმნილ დამატებულ ღირებულებაში გამოვლინდა კახეთში (74%) და იმერეთისა და რაჭა-ლეჩხუმი ქვემო სვანეთის რეგიონების დამატებულ ღირებულებაში (72%). მინიმალურია იგი თბილისში, სადაც ხვედრითი წილის მნიშვნელობა 29,7%-ს შეადგენს (იხ.ნახ.4). ის უკანასკნელი სრულიად არ აკნინებს შინამეურნეობათა მნიშვნელობას თბილისისათვის და დედაქალაქში წარმოებული დამატებული ღირებულების მაღალი სიდიდითაა განპირობებული (თბილისში შექმნილი დამატებული ღირებულება - 13,5 მლრდ. ლარი 2,4 მლრდ. ლარით მეტია ვიდრე კახეთის, ქვემო ქართლის, აჭარის არ-ის, სამეგრელო-ზემო სვანეთის, იმერეთის და რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთის ერთად აღებული მაჩვენებელი).

შინამეურნეობების შემოსავლებში დამახასიათებელია მკვეთრი დიფერენციაცია, რასაც მოწმობს ჩვენს მიერ შედგენილი ანალიტიკური ცხრილი. ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელზე მაღალი მაჩვენებელი ფიქსირდება ქ. თბილისში (22,4%-ით), აჭარის არ-ში (5,1%) და სამეგრელო-ზემო სვანეთში (7,5%). ყველა სხვა რეგიონში შეინიშნება საშუალო მაჩვენებელიდან გადახრა (იხ.ცხრ.5). ეს გადახრა ყველაზე მკვეთრია

ქვემო ქართლში (17,5%) და საქართველოს იმ რეგიონებში (მცხეთა-მთიანეთი, გურია, სამცხე ჯავახეთი), რომელიც ცხრილში არ არის მოტანილი (15,8%)

საქართველოს რეგიონების საოჯახო მეურნეობათა ძირითადი მაჩვენებლების (შემოსავლების დონე და მათი დიფერენციაცია, სამომხმარებლო ხარჯების სტრუქტურა და სხვა) დინამიკა საქართველოში მიმდინარე რეფორმების ეფექტიანობის უმთავრესი ინდიკატორია.

ცხრილი 5
მოსახლეობის საშუალო თვიური შემოსავლების განაწილება რეგიონების მიხედვით, გაანგარიშებული ერთ შინამეურნეობაზე (ლარი)

რეგიონი	შემოსავ. (ლარი)	გადახრა საშუალოდან	
		ლარი	%
საქართველო	1042,2	0	0
ქ. თბილისი	1275,8	233,6	22,4
აჭარის არ	1095,4	53,2	5,1
იმერეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	922,6	-119,6	-11,5
კახეთი	964,3	-77,9	-7,5
შიდა ქართლი	901,6	-140,6	-13,5
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	1120,6	78,4	7,5
ქვემო ქართლი	858,5	-183,7	-17,6
დანარჩენი რეგიონები	877,6	-164,6	-15,8

საქართველოში ეკონომიკური ზრდის შენარჩუნება წარმოუდგენელი იქნება ეროვნული მეურნეობის კვლავწარმოების პროცესში ეკონომიკური სისტემის ყველა აგენტის, უპირველესად, საოჯახო მეურნეობების ჩართვის გარეშე. მათ შეუძლიათ როგორც ეკონომიკური ზრდის ნახალისება, ისე საზოგადოების სოციალური ამოცანების გადაჭრა.

ნახაზი 4. მოსახლეობის საერთო შემოსავლების ხვ. წილი ზოგიერთი რეგიონის დამატებულ ღირებულებაში (%-ად, 2015 წ.)

დასკვნები

1. საქართველოს რეგიონებში საოჯახო მეურნეობები ადგილობრივი კაპიტალის ფორმირების ძირითადი ელემენტია. მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების ზრდის მიუხედავად, მოსახლეობის ცხოვრების დონე ისევ დაბალია. იგივე ითქმის შრომის ანაზღაურებზე, აგრეთვე შემოსავლების რეგიონულ დიფერენციალზე და მოსახლეობის შემოსავლების პოლარიზაციაზე;

2. საქართველოს რეგიონებში განვითარების სტრატეგიული პოლიტიკის პრიორიტეტად უნდა იქცეს რაოდენობრივი და ხარისხობრივი შრომითი პოტენციალის ფორმირებისათვის ღონისძიებათა შემუშავება და გატარება.

3. მეტი ყურადღება უნდა მიექცეს სოციალური პოლიტიკის რეალიზებას საოჯახო მეურნეობათა კონტექსტში. ამ მხრივ ერთ-ერთი ეფექტიანი იქნება დაბეგვრის პოლიტიკის გამოყენება (მაგ., ევროპის ბევრ ქვეყანაში საშემოსავლო და ქონების გადასახადების მეშვეობით ხორციელდება სოციალური სახელმწიფოს კონსტიტუციური პრინციპების რეალიზაცია);

4. სახელმწიფომ შეიძლება განიხილოს მოსაზრება საზღვარგარეთ სამუშაოთ მყოფი ემიგრანტების მიერ გადმორიცხული თანხების უფრო ეფექტიანად გამოყენების შესახებ (მიზნობრივი ფონდის ფორმირება, ფასიანი ქაღალდების გამოშვება და სხვა). ეს დაზოგვის ზრდისა და ინვესტირების სტიმულირების საშუალებას მოგვცემს და იმპორტის ნაცვლად ორიენტაცია ეროვნული წარმოების სტიმულირებაზე გაკეთდება.

გამოყენებული ლიტერატურა

დაწყობილი:

1. Райзберг Б., Лозовский Л., Стародубцева Е., «Современный экономический словарь» М., «Инфра-М», 1996. გვ. 89.
2. Макконнелл К., Брю С. Экономикс. М., «Инфра-М», 2000. გვ. 81.
3. მენქიუ გრ., ეკონომიკის პრინციპები. თბ., „დიოგენე“, 2008. გვ. 22.
4. „საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი 2016“. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. გვ. 47. www.geostat.ge.
5. ხაჩიძე ნ., არჩვაძე ი., პოლიტეკონომიური საუბრები. თბ., „ივერიონი“, 2017. გვ. 13.
6. Марганова О., Бурдейный А., Вклад домашних хозяйств в региональную экономику. Журн. «Региональная экономика: теория и практика». №36, 2010, ст. 63
7. ჩხილაძე ნ., ზოგადი ეკონომიკის. ქუთაისი, 2008. გვ. 62.
8. გაბიძაშვილი ბ., ვირსალაძე ნ. სოციალურ-ეკონომიკური სტატისტიკა. ქუთაისი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 2003. გვ. 119.
9. [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Private_households_by_household_composition,_2006-2015_\(number_of_households_in_1_000_and_%25_of_household_types\)_new.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Private_households_by_household_composition,_2006-2015_(number_of_households_in_1_000_and_%25_of_household_types)_new.png).
10. Россия и страны - члены Европейского союза 2015 (статистический сборник). გვ. 89 http://www.gks.ru/free_doc/doc_2015/rus_es.pdf.
11. სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მასალების მიხედვით www.geostat.ge.
12. Eurostat Database. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>; <http://geostat.ge>